

rursus vina reperiam ac mensam stratum? Prov. 25, v. 35. Cura verò seculares gravant hominum corda, animam absorbent temeremque demergunt, quod ait Euthymius, quia secularibus negotiis implicita corda, non sicut cogitare de salute animæ, non concedunt ut locum aut tempus. *Vita hujus cura*, inquit Titus, *crapula item et ebrietas, homini intellectum adimunt, fidem obscurant, et eorum rerum quæ sunt utiles ac necessarie oblivionem inducunt.*

ET SUPERVENIAT IN VOS, ut occupet vos dies illa iudicii. Sic semper agit de die iudicii cum discipulis suis Christus, tanquam ipsorum tempore futuro.

REPENTINA, præter expectationem et opinionem, id est, ne inveniatis vos imparatos. Addicti comessionibus et ebrietatibus, aut distracti ultra modum in negotia hujus vite, non sunt idonei illi, ut corda sursum devent ad prospiciendum iudicii diem, et parent se ad excipiendum illum bono suo, sed nec opinantes nec expectantes, prorsusque imparatos, opprimet perdetque aeternum.

VERS. 35. — ENIM; datur ratio cur attendere et merito cavere sibi debeant.

TANQUAM LAQUEUS. Laqueo furtivè posito capiuntur aves improvidæ, atque ita capiuntur ut extricare se nequeant aut evadere. Tanquam laqueus ergo, id est, ex improvisis.

SUPERVENIAT. Syrus *illaquebit*, involvet, scilicet dies illa, ut in effugit aut salutis nulla sit spes.

QUI SEDENT, habitant, agunt. Nam habitare et sedere, utrumque uno Hebraico verbo *iasab* declaratur.

SUPER FACIEM, in superficie omnis, totius terre, id est, in omnes homines ubique tandem terrarum egerint, nec scilicet prospexerint et expectarint hunc diem, caventque se ab eis quæ reddere possint imparatos ad illum, quæ sales erunt plerique omnes. Nam sicut in diebus Noe et Loti, edebant, bibebant, etc., ita erit et illo die instans. Vide supra, cap. 17, v. 27.

VERS. 36. — OMNI TEMPORE. Ad utrumque referatur, tam ad *vigilate*, quam ad *orantes*; nam omni tempore et vigilandum et orandum est: additur autem vigilia oratio, eò quod sine auxilio gratiæ Dei, nemo se semper paratum tenere queat; idcirco illud omni tempore invocandum est; *omni tempore, opportuno*, id est, perseveranter. Quia obrepunt frequenter variaz carnis illecebræ, quibus sopiri queant mentes, maximâ vigilantia opus est: quia etiam nobis ipsi non sufficimus, sed à Deo suppetias petere oportet, necessarie sunt preces.

UT DIGNI HABEAMINI, iudicemini. *Vigilate ut digni habeamini, orantes ut digni habeamini.* Qui vigilaverint et oraverint assidue, digni erunt qui effugiant, etc., indigni, qui vigilare et orare contempserint, ac proinde nec effugient, etc. Isti indigni erunt, suo malo merito; illi digni, bono suo merito, suffragante Dei gratiâ comparato.

FUGERE, effugere, ne instat laquei vos involvant. OMNIA, illa pericula ac mala, signanter aeternum supplicium, quod reprobis irrogabitur.

STARE, consistere, scilicet intrepidè, securè, ita apparere, ut intrepidè possitis vultum et sententiam iudicis sustinere. Sap. 5, v. 1: *Tunc stabunt iusti in magna constantiâ.*

ANTE FILIUM HOMINIS, ante me, ante tribunal meum, futuri onitum iudicis, quoadcumque tandem apparituri: qui ut nunc vilis inter homines habitus, magnâ lenitate ad penitentiam omnes provocho, ita tunc gloriôsè revelatus, magnâ severitate omnes iudicabo. Illud iudicium meum confidenter sustinebunt, qui ad illud expectatum, continuis vigiliis et orationibus paratos se tenerint. *Hicce non erit dies ille laqueus, sed festivus*, ait Theophylactus.

VERS. 37. — ERAT, scilicet à solemni suo in Jerusalem ingressu, diebus nempe dominico, Lunæ et Martis, fortè etiam Mercurii.

DIEBUS, id est, interdii, non cessans benefacere iis à quibus se noverat occidentum.

NOCTIBUS, id est, noctu.

EXIENS, templo et civitate.

MORABATUR, diversabatur, intentus orationi. *Noctu secedebat in montem*, ait Theophylactus, *monstrans nobis quòd oporteat, nocte quidem per quietem colloqui cum Deo, die autem morem gerere et prodesse hominibus.*

OLIVETI, Græcus, *oliværum*. Syrus, qui vocatur *domus olivarum*, id est, olivetum. Atqui Mathæus, cap. 21, v. 17, scribit quòd sub vesperam diei primi, quò fuerat in civitatem solemni cum pompâ ingressus, id est, Domini, exierit civitate in Bethaniam, ibique manserit. Respondent aliqui quòd è Bethaniâ, post sumptam cœnam, redierit orationis causâ in montem Oliveti (erat enim mons Oliveti situs medio itinere inter Ierosolymam et Bethaniam, ab utraq; distans septem circiter stadiis), quòd cum indubium sit, de diebus, Lunæ, Martis et Mercurii, de dominico non perinde statui potest, eò quòd Marcus disertè affirmet, postridie diei dominici manè, è Bethaniâ Christum rediisse in civitatem, cap. 11, v. 12. Vel igitur, id quòd Lucas hic dicit, de solis noctibus dierum Lunæ, Martis, et Mercurii, intelligendum est; vel, si etiam de nocte sequente dominico diem, dicendum versatum tunc in eo monte Dominum, antequàm in Bethaniam concederet, aut adeò profundo mane egressum Bethaniâ, ut hono temporis spatio hæreret in monte Oliveti, antequàm civitatem ingrederetur. Ita totum se Christus dedit, interdii laboribus, noctu orationibus, minimum temporis somno imparatis. (Quæ verbis præcepit,) inquit Beda, « confirmat exemplis. Nam impendente sui tempore passionis, doctriinæ, vigiliæ, et precibus instat, eos pro quibus passurus erat, vel verbo ad fidei provocans, vel Patri oratione commendans. »

VERS. 38. — MANICABAT. Vox Latina insueta, quam plerique exponunt, *manè ibat*, seu, *diluculo veniebat*; fortè rectius exponatur, *manè aderat*, diluculo præstò erat: nam vox Græca ex quâ verititur, non tam significat diluculo venire aut surgere, quam diluculo aliquid facere. « Si quis vidisset populum ita manè ad

1505

audiendum confluentem, » inquit Theophylactus, « diceret congruere illud Davidis: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*, psal. 62, v. 2. Quo loco psalmi etiam legitur *ἐπιγίζω*, et transfertur de luce vigilo. Par doctoris et auditorum diligentia.

Ad etn, id est, apud eum; si *manicabat* inter-

CAPUT XXII.

1. Appropinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur Pascha;

2. Et quærebant principes sacerdotum et scribæ quomodo Jesum interficerent: timebant verò plebem.

3. Intravit autem Satanas in Judam, qui cognominabatur Iscariotes, unum de duodecim.

4. Et abiit, et locutus est cum principibus sacerdotum, et magistratibus, quemadmodum illum traderet eis.

5. Et gavisus sunt, et pacti sunt pecuniam illi dare.

6. Et spondidit. Et quærebat opportunitatem ut traderet illum sine turbis.

7. Venit autem dies azymorum, in quâ necesse erat occidi pascha.

8. Et misit Petrum et Joannem, dicens: Euntes, parate nobis pascha, ut manducemus.

9. At illi dixerunt: Ubi vis paremus?

10. Et dixit ad eos: Ecce introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquæ portans: sequimini eum in domum in quam intrat,

11. Et dicetis patrifamilias domûs: Dicit tibi Magister: Ubi est diversorium ubi pascha cum discipulis meis manducem?

12. Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum, et ibi parate.

13. Euntes autem, invenerunt sicut dixit illis, et paraverunt pascha.

14. Et cum facta esset hora, discubuit, et duodecim apostoli cum eo.

15. Et ait illis: Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum, antequàm patiar.

16. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei.

17. Et accepto calice, gratias egit, et dixit: Accipite, et dividite inter vos.

18. Dico enim vobis quòd non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat.

19. Et accepto pane, gratias egit, et fregit, et dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: hoc facite in meam commemorationem.

20. Similiter et calicem, postquàm cœnavit, dicens: Hic est calix novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.

21. Verumtamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensâ.

22. Et quidem Filius hominis, secundum quòd definitum est, vadit: verumtamen vix homini illi per quem tradetur.

preteris, manè aderat cui adjungitur id quòd sequitur, in templo? Quòd si interpreteris manè ibat, seu veniebat, ad eum quidem propriè accipiendum est, sed in templo jungendum sequentibus est.

ADDERE, ut audiret EXM. Syrus, *sermonem ejus*, vide supra 19, v. 48.

CHAPITRE XXII.

1. Or la fête des azymes appelée la Pâque étoit proche;

2. Et les princes des prêtres, avec les scribes, cherchaient les moyens de faire mourir Jésus: mais ils craignaient le peuple.

3. Cependant Satan entra dans Judas surnommé Iscariote, l'un des douze,

4. Qui s'en alla aussitôt conférer avec les princes des prêtres et les officiers du temple, des moyens de le leur livrer.

5. Ils en furent fort aises, et ils convinrent de lui donner une somme d'argent.

6. Et il engagea sa parole; et il cherchait l'occasion favorable de le leur livrer en l'absence du peuple.

7. Or le jour des azymes arriva, auquel il falloit immoler la pâque.

8. Et Jésus envoya Pierre et Jean, et leur dit: Allez nous préparer la pâque, afin que nous la mangions.

9. Ils lui dirent: Où voulez-vous que nous la préparions?

10. Il leur répondit: En entrant dans la ville, vous rencontrerez un homme portant une cruche d'eau; suivez-le dans la maison où il entrera,

11. Et dites au maître de cette maison: Le Maître vous demande: Où est le lieu où je mangerai la pâque avec mes disciples?

12. Et il vous montrera une grande chambre toute meublée; faites-y vos dispositions.

13. S'en étant donc allés, ils trouvèrent tout ce qu'il leur avait dit, et ils préparèrent la pâque.

14. Et quand l'heure fut venue, il se mit à table, et les douze apôtres avec lui.

15. Et il leur dit: J'ai désiré avec ardeur de manger cette pâque avec vous, avant de souffrir.

16. Car je vous déclare que je n'en mangerai plus désormais; jusqu'à ce qu'elle ait eu son accomplissement dans le royaume de Dieu.

17. Ensuite prenant la coupe, il rendit grâces, et dit: Prenez-la, et la distribuez entre vous.

18. Car je vous dis que je ne boirai plus du fruit de la vigne, jusqu'à ce que le règne de Dieu soit arrivé.

19. Puis il prit le pain, et ayant rendu grâces, il le rompit, et le leur donna, en disant: Ceci est mon corps, qui est donné pour vous; faites ceci en mémoire de moi.

20. Il prit de même la coupe après avoir souppé, en disant: Ce calice est la nouvelle alliance en mon sang, qui sera répandu pour vous.

21. Au reste, la main de celui qui me trahit, est avec moi à cette table.

22. Pour ce qui est du Fils de l'homme, il s'en va selon ce qui a été déterminé; mais malheur à cet homme par qui il sera trahi.

23. Et ipsi cooperunt querere inter se, quis esset ex eis qui hoc facturus esset.
24. Facta est autem et contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior.
25. Dixit autem eis: Reges gentium dominantur eorum; et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur.
26. Vos autem non sic: sed qui major est in vobis, fiat sicut minor; et qui processor est, sicut ministrator.
27. Nam quis major est, qui recumbit an qui ministrat? nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.
28. Vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis.
29. Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum.
30. Ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo, et sedetis super thronos iudicantes duodecim tribus Israel.
31. Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos ut cribraret sicut triticum:
32. Ego autem rogavi pro te ut non deficiat fides tua; et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.
33. Qui dixit ei: Domine, tecum paratus sum et in carcerem et in mortem ire.
34. At ille dixit: Dico tibi, Petre, non cantabit hodie gallus, donec tu abneges nōsse me. Et dixit eis:
35. Quando misit vos sine sacculo, et perā, et calcamentis, nunquid aliquid defuit vobis?
36. At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat, similiter et peram: et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium.
37. Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus est. Etiam ea quae sunt de me, et finem habent.
38. At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis: Satis est.
39. Et egressus, ibat secundum consuetudinem in montem Olivarum. Secuti sunt autem illum et discipuli.
40. Et cum pervenisset ad locum, dixit illis: Orate, ne intretis in tentationem.
41. Et ipse avulsus est ab eis quantum iactus est lapidis: et positus genibus orabat,
42. Dicens: Pater, si vis, transfer calicem istum a me; veritatem non mea voluntas, sed tua fiat.
43. Apparuit autem illi angelus de caelo, confortans eum. Et factus in agonia, prolixius sangui.
44. Et factus est sudor ejus, sicut guttae sanguinis decurrentis in terram.
45. Et cum surrexisset ab oratione, et venisset ad discipulos suos, invenit eos dormientes praeter tristitiam.
46. Et ait illis: Quid dormitis? Surgite, orate, ne intretis in tentationem.

23. Et ils commencèrent à s'entre-demander qui était celui d'entre eux qui devait faire une telle action.
24. Il s'excita aussi parmi eux une contestation, lequel d'entre eux devait passer pour le plus grand.
25. Et il leur dit: Les rois des nations les traitent avec empire; et ceux qui ont autorité sur elles, en sont appelés les bienfaiteurs.
26. Pour vous, n'en usez pas de même; mais que celui qui est le plus grand parmi vous, devienne comme le plus petit; et que celui qui gouverne, soit comme celui qui sert.
27. Car qui est le plus grand de celui qui est à table, ou de celui qui sert? n'est-ce pas celui qui est à table? Et moi cependant, je suis parmi vous comme celui qui sert.
28. C'est vous qui êtes toujours demeurés fermes avec moi dans mes tentations.
29. Aussi je vous prépare le royaume, comme mon Père me l'a préparé;
30. Afin que vous mangiez et que vous buviez à ma table dans mon royaume, et que vous soyez assis sur des trônes pour juger les douze tribus d'Israël.
31. Le Seigneur dit ensuite: Simon, Simon, Satan a demandé à vous cribler tous, comme on criblé le froment;
32. Mais j'ai prié pour vous en particulier, afin que votre foi ne défaille point: lors donc que vous aurez été converti, ayez soin d'affermir vos frères.
33. Pierre lui répondit: Seigneur, je suis prêt à aller avec vous, et en prison, et à la mort.
34. Mais Jésus lui dit: Pierre, je vous déclare que le coq ne chantera point aujourd'hui que vous n'ayez ni trois fois que vous me connaissiez. Puis il leur dit:
35. Quand je vous ai envoyés sans bourse, sans sac et sans souliers, avez-vous manqué de quelque chose?
36. De rien, lui dirent-ils. Jésus ajouta: Mais maintenant que celui qui a un sac, ou une bourse, la prenne; et que celui qui n'en a point, vende sa robe pour acheter une épée.
37. Car je vous assure qu'il faut encore qu'on voie s'accomplir en moi ce qui a été écrit: Il a été mis au rang des scélérats; car les choses qui ont été prophétisées de moi vont s'accomplir.
38. Ils lui répondirent: Seigneur, voici deux épées. Et Jésus leur dit: C'est assez.
39. Puis étant sorti, il s'en alla, selon sa coutume, à la montagne des Oliviers, et ses disciples le suivirent.
40. Lorsqu'il fut arrivé en ce lieu, il leur dit: Priez, afin que vous n'entriez point en tentation.
41. Ensuite il s'éloigna d'eux environ d'un jet de pierre; et s'étant mis à genoux, il pria;
42. En disant: Mon Père, si vous voulez, éloignez ce calice de moi; néanmoins que ce ne soit pas ma volonté qui se fasse, mais la vôtre.
43. Alors il lui apparut un ange du ciel pour le fortifier; et étant tombé en agonie, il redoubla ses prières.
44. Et il lui vint une sueur comme de gouttes de sang, qui découlaient jusqu'à terre.
45. Il se leva ensuite du lieu où il pria, et il vint à ses disciples qu'il trouva endormis accablés de tristesse.
46. Et il leur dit: Pourquoi dormez-vous? Levez-vous, et priez, afin que vous n'entriez point en tentation.

47. Adhuc eo loquente, ecce turba; et qui vocabatur Judas unus de duodecim, antecedebat eos, et appropinquavit Jesu ut oscularetur eum.
48. Jesus autem dixit illi: Juda, osculo Filium hominis tradis?
49. Videntes autem hi qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, si percutimus in gladio?
50. Et percussit unus ex illis servum principis sacerdotum, et amputavit auriculam ejus dexteram.
51. Respondens autem Jesus, ait: Sinite usque hic. Et cum tetigisset auriculam ejus, sanavit eum.
52. Dixit autem Jesus ad eos qui venerant ad se, principes sacerdotum, et magistratus templi, et seniores: Quasi ad latronem existis cum gladiis et fustibus?
53. Cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me; sed haec est hora vestra, et potestas tenebrarum.
54. Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum principis sacerdotum; Petrus verò sequebatur à longè.
55. Accenso autem igne in medio atrii, et circum-sedentibus illis, erat Petrus in medio eorum.
56. Quem cum vidisset ancilla quaedam sedentem ad lumen, et eum fasset intuita, dixit: Et hic cum illo erat.
57. At ille negavit eum, dicens: Mulier, non novi illum.
58. Et post pusillum alius videns eum, dixit: Et tu de illis es. Petrus verò ait: O homo, non sum.
59. Et intervallò facto quasi horae unius, alius quidam affirmabat, dicens: Verè et hic cum illo erat: nam et Galileus est.
60. Et ait Petrus: Homo, nescio quid dicis. Et contumè adhuc illo loquente, cantavit gallus.
61. Et conversus Dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus verbi Domini, sicut dixerat: quia priusquam gallus cantet, ter me negabis.
62. Et egressus foras Petrus flevit amare.
63. Et viri qui tenebant illum, illudebant ei, eudentes.
64. Et velaverunt eum, et percutiebant faciem ejus; et interrogabant eum, dicentes: Prophetiza quis est qui te percussit.
65. Et alia multa blasphemantes dicebant in eum.
66. Et ut factus est dies, convenerunt seniores plebis, et principes sacerdotum, et scribae, et duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dice nobis.
67. Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi.
68. Si autem et interrogavero, non respondebitis mihi, neque dimittetis.
69. Ex hoc autem erit Filius hominis sedens à dextis virtutis Dei.
70. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius Dei? Qui ait: Vos dicitis, quia ego sum.
71. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audivimus de ore ejus.

47. Il parlait encore lorsqu'une troupe de gens parut; et à leur tête marchait un des douze, appelé Judas, qui s'approcha de Jésus pour le baiser.
48. Et Jésus lui dit: Quoi, Judas! vous trahissez le Fils de l'homme par un baiser?
49. Cependant ceux qui étaient autour de lui, voyant bien ce qui allait arriver, lui dirent: Seigneur, frapperons-nous de l'épée?
50. Et l'un d'eux frappa un des gens du grand-prêtre, et lui coupa l'oreille droite.
51. Mais Jésus prenant la parole, dit: Laissez, demeurez-en là. Et ayant touché l'oreille de cet homme, il la guérit.
52. Puis s'adressant aux princes des prêtres, aux ministres du temple, et aux sénateurs qui étaient venus pour le prendre, il leur dit: Vous êtes venus comme pour prendre un voleur, avec des épées et des bâtons.
53. J'étais tous les jours avec vous dans le temple; et vous ne m'avez point arrêté: mais c'est ici votre heure et la puissance des ténèbres.
54. Or eux se saisissant de lui, ils l'emmenèrent en la maison du grand-prêtre; et Pierre le suivait de loin.
55. Et un feu ayant été allumé au milieu de la cour, et les gardes s'étant assis autour, Pierre s'assit aussi parmi eux;
56. Et une servante qui le vit assis devant le feu, le considéra attentivement, et dit: Celui-ci était aussi avec cet homme.
57. Mais Pierre le renouça, en disant: Femme, je ne le connais point.
58. Un peu après un autre le voyant, lui dit: Vous êtes aussi de ces gens-là. Pierre lui dit: Mon ami, je n'en suis point.
59. Environ une heure après, un autre assura, disant: Celui-ci était certainement avec lui, car il est de Galilée.
60. Pierre répondit: Mon ami, je ne sais ce que vous dites. Aussi, comme il parlait encore, le coq chanta.
61. Et le Seigneur se retournant, regarda Pierre; et Pierre se souvint de cette parole que le Seigneur lui avait dite: Avant que le coq ait chanté, vous me renoncerez trois fois.
62. Et Pierre étant sorti, pleura amèrement.
63. Cependant ceux qui tenaient Jésus, se mouvaient de lui en le frappant.
64. Et lui ayant bandé les yeux, ils lui donnaient des coups sur le visage, et l'interrogeaient en lui disant: Prophétise qui est celui qui t'a frappé.
65. Et ils disaient encore beaucoup d'autres choses, en blasphémant contre lui.
66. Dès qu'il fut jour, les sénateurs du peuple, les princes des prêtres et les scribes s'assemblèrent; et ayant fait amener dans leur conseil, ils lui dirent: Si vous êtes le Christ, dites-le-nous?
67. Il leur répondit: Si je vous le dis, vous ne me croirez point.
68. Et si je vous interroge, vous ne me répondrez point, et ne me laisserez point aller.
69. Mais désormais le Fils de l'homme sera assis à la droite de la puissance de Dieu.
70. Ils lui dirent tous: Vous êtes donc le Fils de Dieu? Il leur répondit: Vous le dites, je le suis.
71. Alors ils dirent: Qu'avons-nous encore besoin de témoins, puisque nous l'avons entendu nous-mêmes de sa propre bouche?

VERS. 4. — APPROPINQUABAT, dùm superiora à Jesu doceantur et gerentur.

DIES FESTUS, festum, quod quidem constabat diebus septem, sed primo solemnissimo ac celeberrimo, qui *appropinquabat*, quia non aberrat nisi biduo, quod constat ex prioribus evangelistis.

AZYMORUM, in quo non licebat vesci nisi azymo pane.

QUI DICITUR, qui celebri nomine vocatur PASCHA. Tota hebdomada *Pascha* vocabatur; vocabatur et *Azyna*; sed prima vespera propriè *Pascha*, dies subsequentes *Azyna*. Vide supra, cap. 2, v. 41.

VERS. 2. — QUEREBANT, dispiciebant, consultabant inter se.

QUOMODO, dolone an vi manifestà, comprehenderent; et si dolo, quâ doli ratione; deinde, die festo proximo, an aliàs neei darent.

INTERFERENT, è medio tollerent. Relinquit evangelista subaudiendum *tenerent*, seu *comprehenderent*, tanquam necessariò prævium interfecioni.

TIMEBANT VERO, enim, est Græcè et Syriacè. Causa anxie querendi modi, erat, quòd timerent *plebem*, ne illa Jesum eriperet ex manibus ipsorum et à morte liberaret, si vel publicè comprehenderent, vel die festo interficerent eum. De cæteris jamdudùm egimus.

VERS. 5. — INTRAVIT AUTEM, etc., q. d. evangelista: Hoc modo assenti sunt principes quod volebant. Non intravit in corpus Judæ, ita ut eum insane fieret, aut agitare sicut demoniacos solet, quod notat Euthymius: multò minus illapsus est in animam Judæ, quasi *aditum cordis ejus introiens*, quod est solius Dei trinitatis, doctore Didymo sub finem libri 5 de Spiritu sancto: nec vi violentiâque occupavit invitum, impellens et cogens ad scelus perpetrandum, quod negat Titus in Catenâ citatus; sed intrasse in Judam dicitur, quia pravis suggestionibus animum illius sollicitans, et quasi ostium cordis ejus pulsans, illo sponte aperiente, locumque in se dante, Ephes. 4, v. 27; obtinuit animum, voluntatem, sive consensum ejus, ad scelus perpetrandum quod suggererat. *Quomodo enim intrat in cor*, inquit Augustinus libri 5 de Consensu evangelistarum capite primo, nisi *immit-tendo iniquas persuasiones cogitationum iniquarum*? Hoc primum significatur hæc phrasi; consequenter verò hoc amplius significatur, quòd, quemadmodum ubi in domum tuam admissis hostem, dominatur ille tibi, agitur tecum et cum rebus tuis sicut visum ipsi fuerit; ita Satanas ubi obtinuerit animum aliorum, captivum eum tenet pro sua voluntate, 2 Timoth. 2, v. 26, et tanquam servo utatur, 2 Pet. 2, v. 19, operans in fito diffidentia, Ephes. 2, v. 2; non quidem adhuc cogens invitum, sed voluntatem ejus retinens sibi addictam, ita ut, nisi Deo illum domo cordis exigente, tyrannidem illius effugere impossibile sit. Satanas itaque, observans ex plurium operationum signis, ad que potissimum Judæ cor vilita esset proclive,

quod ait Didymus, *deprehendit eum patere insidias avaritiæ*; itaque *misit in cor ejus*, ut loquitur Joannes cap. 15, v. 2, ut proderet præceptorem suum, propositâ spe lucri maximi, quod ab illius hostibus consequi posset, illius loco cujus jacturam fecerat in prodigâ illâ unguenti pretiosissimi per Magdalenam profusione, Matth. 26, v. 9. Ad hæc rem, ut verè erat avarissimus Judas, facilè obtinuit Satanas consensum ejus, ita ut in victus argenti cupiditate foedissimâ, satanicum reciperet consilium, et, everso Dei metu pudoreque excusso, apud se statueret Jesum hostibus prodere, denique Satanas potestatem sui faceret, paratus agere quicquid ille agendum diceret, ad hoc facinus consummandum; hoc est Satanas intrasse in Judam.

SATANAS, hominum adversarius. Tanta fuit hujus sceleris impietas, quantum, nisi Satanâ suggerente, non videretur Judas admissurus fuisse; sed Deus, pro sua admirabili prudentiâ bonitateque, multam adversarii hominum veritè in ministerium salutis hominum. Quod verò jam Satanas in Judam intrasse refertur, non significat quòd Dei Spiritus Judam hætenus rexerit: quia nisi antea etiam mancipium fuisset Satanas, furis addictus non fuisset, quod Joannes de ipso narrat, cap. 12, v. 6; nec longè ante dixisset de ipso Jesus, Joan. 6, v. 71: *Nonne ego vos duodecim elegi, et ex vobis unus diabolus est? Sed jam intrasse in ipsum dicitur, quia novum et quidem cæteris omnibus immanius scelus jam ipsi persuasit. Quemadmodum enim toties quis repleri dicitur Spiritu sancto, quoties gratiâ Spiritus sancti agitur ad novum, ac præsertim insigne aliquod exercitium virtutis; ita toties in quempiam intrare emve occurrere dicitur Satanas, quoties ad novum peccatum, ac præsertim insigne aliquod scelus, perpetrandum obtinet illius consensum.*

VERS. 4. — ET ABIT, qui abiit proinde, secutus satanicum consilium.

MAGISTRIBUS, ducibus, præfectis, scilicet templi. Hoc enim additur infra, v. 52, ubi etiam hi distinguuntur manifestè à principibus sacerdotum, et à senioribus, id est, magistratu populi. Quidam existimant hos fuisse duces militum ad templum custodiam ex sacerdotibus populoque Judaico electorum, quibus favere videtur Syrus vertens: *Magistris militiæ (vel exercitiis) templi*; sed Romani nullam videntur militiam, hoc quidem tempore, Judæis permississe: nam pro ipsius templi foribus, ad sedandos si qui orientur tumultus, suos ipsorum milites collocabant, Josephus, lib. 20 Antiq., cap. 4, præter perpetua, que in arce Antoniâ habebant, presidia, de quibus Josephus, lib. 6 de Bello, cap. 6, in hæc verba: *Semper in eâ Romani milites residebant, et cum armis oppositis custodes; ne quid populus festis diebus novi committeret, observabant. Castram enim erat impositum, oppido quidem templum, templo verò Antonia. Fieri quidem potest ut etiam sacerdotibus incubuerit templi custo-*

diendi cura, sed non ne quis oriretur populi tumultus, verùm ne templum ab aliquo pollueretur, quem admodum illud Samaritani aliquando nocte paschæ apertum contaminaverant, clam sparsis hinc illic ossibus mortuorum, quod narrat Josephus, lib. 18 Antiq., cap. 6. Verùm, ut credibile est sacerdotis vicissim id muneris obisse, ita non est credibile, qui id obirent, peculiari alicui magistratui cui non reliqui sacerdotis, subfuisse, nisi fortè quamdâ id muneris, templi, inquam, adversus injurias custodiendi obirent. Josephus enim, lib. 7 de Bello, cap. 12, refert, à custodibus mox nuntiatum magistratui, dùm valva: templi nocte subito spontèque fuissent aperte. Verosimillima igitur Theophylacti sententia, qui magistratus hoc loco intelligit, præfectos ædificiis templi, tales ferè quales Romani ædiles et ædituos, nos vulgò vocamus magistros fabricæ. Ut enim erat vastum templum, et innumeris ædificiis instructum; ita semper erat quòd illic ædificaretur, sive ad restauranda et amplificanda vetera ædificia, sive ad nova construenda, adeò ut Josephus, lib. 20 Antiq., cap. 8, testetur octodecim officium millia solita in templo operarum mercedibus victum querere. Isti itaque operibus operisque præerant, locabant atque exigebant sarta tecta templi, et ædem sacram procurabant ac tuebantur. Quoniam autem magna hæc erat dignitas, præcipuorum tum ex sacerdotibus tum ex populo, probabile est (Joas enim rex, cùm in restaurandis sartis tectis templi negligentiores essent sacerdotis, transtulerat id officium in alios, aut certè alios delectis à se sacerdotibus adjunxerat, 4 Regum 12, v. 8, 10); idcirco et hi in concilium advocati fuerunt, ubi agebatur de perdendo Jesu, tanquam templi legis adversario. Syrus his addit scribas, hoc modo: *Et locutus est cum principibus sacerdotum, et scribis, et magistris exercitiis templi.*

QUEMADMODUM. Illi de modo erant solliciti quo Jesum dolo capere possent: Judas explicuit illis modum, qui id facili facturi essent se duce.

VERS. 5. — GAVISI SUNT, valde, quòd cùm solliciti essent de modo, quo Jesum possent dolo tenere, tam opportunus ipsis offerretur modus, quam erat iste, domesticis familiarisque discipulis prodiiemem meditantis, quam is commode, sine tumultu ac strepitu, videbatur perficere posse. *Gavisi itaque sunt*, quòd præter expectationem invenissent tam idoneum sceleri periclitando. *Gavisi sunt autem*, inquit Euthymius, *non solum quia ipsum sine tumultu comprehensuri erant, opportune à Judâ traditum, verùm etiam quia à suis discipulis odio haberi inciperet.* Ut enim ipsorum votis commoda, ita Jesu infamis fore videbatur hæc ratio, ut à quo descisceret quemque proderet propriis discipulis; quod non sine justâ causâ fieri, vulgò faciliè persuasum foret.

PACTI SUNT, conventionem initâ promiserunt.

PENCUNIAM CERTAM ILLI BARE, se daturos.

VERS. 6. — ET SPOXONDIT. Ille verò spondidit, promissit, obligavit se, ἑσpondeύσας. Ὀμολογῆσαι ad ver-

bum declarat, paribus verbis loqui, ut si solent qui petentibus assentiunt. Itaque licet τὴν ἑσpondeύσας, alibi declarat palmam proferri, hic ad mutuum stipulationem refertur, in quâ principes rogant: spondes te hoc pretio traditurum eum nobis? Judas respondit: Spondeo. Euthymius: *Spondidit*, inquit, *sive firmiter pactum fecit, è corde promittendo se facturum quòd statutum erat: ita enim captivus ἑσpondeύσας. Non assimilièr Theophylactus.*

UT TRADERET SEU PRODERET ILLUM EIS SINE TERRIS, Græcè, *sine terrâ*, id est, vel clam populo, vel sine tumultu: nam utrumque significat *terrab*, multitudinem et tumultum. Sensus utrunque desiderat intelligi, cùm abesset populus qui tumultum excitare posset; hoc præfati fuerant principes. Quamobrem observavit Judas nocturnum tempus, quo Jesum solum cum discipulis in horto, et quidem extra civitatem, noverat esse.

VERS. 7. — VENIT, Græcè aoristus pro præterito plus quam perfecto, *advenerat*.

DIES PRIMUS AZYMORUM, id est, dies decimus quartus primi mensis, à cujus vesperâ incipiebant azyma.

IN QUÀ DIË NECESSÈ ERAT, oportebat, scilicet ex præscripto legis et consuetudine populi Judaici.

OCIDI, mactari, sacrificari; immolari vertit secundum Marcum.

PASCHA, id est, agnum paschalem: *pascha* alibi accipitur pro die festo, hic pro agno qui eo die conservaretur immolari. Ad parandum autem, erat imprimis apostolis emendus agnus masculus anniculus et immaculatus. Quòd enim præcipitur Exodi 12, v. 5, ut jam inde à decimâ die mensis, unusquisque sibi seligat hujusmodi agnum, quem die decimâ quartâ ad vesperam immolet, non fuit præceptum nisi illius temporis: cùm enim sæpè repetatur præceptum immolandi pasche, nusquam hoc repetitur in lege. Quare cùm dispersus jam esset Israel per terram promissam, inò per orbem universum, his qui habitabant extra eum locum quem elegerat Dominus, sufficiebat eò convenire die decimâ quartâ, et emptum illi agnum immolare, ita ut non dubium sit quin dives Jerosolymitani magnam in eum diem paratam haberint agnorum hujusmodi copiam, quos venderent foris advenientibus fratribus. Erat itaque apostolis imprimis emendus agnus; deinde erit et mactandus. Nam quamvis videatur non potuisse emi à Ianiionibus, mactatus, excoriat, et ad veru paratus, sed vel à sacerdotibus vel ab ipsis familiis fuisse mactandus (*pascha* enim, quod ait Philo, sub finem libri de Decalogo, populariter singuli sacrificant, non expectatis sacerdotibus, ipsi permissu legis hæc fungentes sacerdotio), non tamen necesse erat ut omnes ejus familie, que agnum comestura erat, interessent mactationi: sufficiebat eum ab aliquibus ex familiâ mactari nomine omnium (nam consistebat hoc sacrificium in manducatione magis quam in immolatione), ut hic videmus Jesum cum decem apostolis abfuisse,

venit enim demum cum illis vespere jam facto, Marc. 14, v. 17, solebat autem mactari agnus hora nona, die declinante, Josephus, lib. 7 de Bello, cap. 17, cum vespere esset comedendus. Mactata hostia asanda erat, et hoc itaque curandum apostolis fuit, simulque providendum mensae de lacteis agrestibus, de panibus azymis, de baculis, Exodi 12, v. 8, 11, de aliis quibusdam præterea cibis, pro ratione diei festi et facultatum (nec enim agnus unus sufficiens esse poterat reficiendis tredecim viris), denique de vino. Ad hæc omnia emenda (nisi quæ fortè paterfamilias ille, apud quem hospitium sibi delegerat Jesus, ultro gratisque offerret) jussit haud dubie Jesus pecuniam à Judæ ex communibus loculis numerari, his quos ad parandum pascha amandabat.

VERS. 8. — ET MISIT. Jesus additur à Syro. *Misit* eo die manè aut circa meridiem. Ut bonus paterfamilias, curam gerit eorum quæ in familiâ ex legis præscripto agenda erant.

PETRUM ET JOANNEM. Discipulos maxime familiares et præ cæteris omnibus præceptoris amantes; non Judam, tametsi esset economus, ne insidias strueret, si nosset cenæ locum: jam enim ille alia meditabatur, parare Domino non convivium, sed exitium.

EUNTES, IN CIVITATEM, PARATE VOBIS PASCHA. Hæc verba quia omiserunt Matthæus et Marcus, idè obscuritatis nonnulli habent: Lucas clarior est.

UT MANDUCEMUS, illud.

VERS. 9. — UT, in quâ domo. Hæc evangelista rem clarè narrat, eo ordine quo gesta est.

VERS. 10. — ECCE. Parat attentionem ad rem novam et admirabilem quam dicturus et jussurus est.

INTROEUNTES, ingressis.

AMBROSIUM, *legenam* vertit secundum Marcum, sed rectius videtur hic *saphoram* vertisse: nam quantum et *legena* et *amphora* fictiles essent, ex usu tamen loquendi, *legena* magis vino servit quam aquæ, *amphora* aquam admittit non minus quam vinum, nisi pro mensurâ capax sextariorum 48 accipiatur, quod non est hujus loci: non enim aliud hic intelligitur quam vas figulinum, capax quantitatis aquæ non parvæ.

PORTANS, *boljaleus* secundum Marcum.

IN DOMUM IN QUAM INTRAT. Hoc Syrus sequentibus jungit hoc pacto: *Et quod loci ingreditur, dicite, etc.*, consentaneè Evangelio Marci.

VERS. 11. — MAGISTER TAUS ET NOSTER. Jesus familiariter à discipulis suis vocabatur *Magister*, contentusque humiliter hoc titulo à doctrinâ accepto, qui tamen nulli alii aequè ac ipsi congruebat, et ipse se eo appellat, eoque solo suam huic viro auctoritatem insinuat, cum uti potuisset verbis illis magnificis: *Hæc dicit Dominus*, aut: *Filius Dei dicit*. Vocando autem se magistrum, aperit, illum cui verba hæc sua perferri jubet, esse discipulum, ac proinde penes se ut magistrum, auctoritatem esse præcipiendi ipsi tanquam discipulo;

fuit enim *discipulus Jesu*, id est, fidelis, credens in Jesum, sed *ocultus*, ut multi alii, propter metum Judæorum. Non addit nomen suum, *Jesus magister*, quia tamen discipuli mandatum perferentes, quos publicitatis notum erat esse discipulos Jesu, quam conscientia audientes, nec alii magistro quam Jesu adherentis, clarè interpretabantur quæ magister loqueretur.

VERS. 12. — IRSE MOX OBTEMPERANS JUSSIS MEIS, et quidem singulari studio.

OSTENDET simul et concedit ad usum meum, Præcipit Jesus quòd paterfamilias ille pariturus esset præcepto ipsius, præcipit etiam quem locum esset præbiturus: ipse enim Jesus, divinâ virtute suâ, commovere animum illius, ut poterat, ita decreverat, in obsequium et obedientiam. Qui licet prius non ausus fuerat Jesum confiteri et hospicio accipere; ad ipsius tamen jussum, metu deposito, confidenter et studiosè illum excepit, ita ut perspicuum fieri apostolis posset, Jesu in manu esse quicquid vellet facere. Quare D. Chrysostomus in Matthæum: (Ego verò, inquit, non id solum admiror, quòd ignotus erat; sed illud multò magis stupor, quòd bellum acerrimum et inimicitias primatum hæc ex re incumbere sibi videns, omnibus his neglectis liberè obtemperavit.)

CENACULUM. Interpres Origenis in Matthæum scribens vertit, *locum in superioribus*; declarat enim vox contiguationem adium superioriorem, cuiuscumque tandem usui destinata sit, sic dictam, quòd supra terram elevata sit. Sed quia moris erat in eâ domus parte cenare, idè *cenaculum* dici coepit.

GRANDE. Hinc intelligitur amplam fuisse hujus patrisfamilias domum. Voluit autem magnum cenaculum Jesus, tum quia magna erat ipsi familia, virorum tredecim, tum quia secretus agere voluit cum suis, neque mox cuivis publicari quæ suis erat commissurus.

STRATUM, instructum mensis et lectis sive cædillis aliisque necessariis, vestitum tapetibus et auleis, ornatum floribus ac frondibus, omninòque paratum ad solemnem paschæ cenam celebrandam: fortassis etiam stratum lapidibus aut tegulis, quoad pavementum, refrigerii præstandi causâ. Richelius in Lucam: *Stratum, id est, dispositum et paratum seu aptum ad esum agni*. Significatur locus, non nudus, sed opportunè suppellectili et ornato instructus, ita ut nihil desset, nisi ut agnus reliquisque cibis appareretur. Græcè et Syriacè additur *paratum*; quod etiam Origenes et Hieronymus hunc locum ad Matthæum citantes, legunt; nisi quòd Hieronymus pro, *paratum*, scribat, *mundatum*, si non est error notari. Existimatur autem perisque, *paratum*, expositio esse ejus quod præcedit *stratum*. Neque verò mirum videri debet quòd vir iste (qui intelligitur non vulgaris, sed dives ac magnificus fuisse) cenaculum hujusmodi, quò carere ipse poterat, habuerit, ita apprime instructum, ut nihil desset sive ad usum sive ad ornatum, celebraturis pascha: cum enim ad pascha celebrandum Je-

rosolyman convenirent omnes, totius, non tantum Judææ, verum etiam orbis terrarum, per quem innumerati dispersi erant, Judæi, fiebat, ut facta hominibus civitas, quomodo Josephus alicubi loquitur, non caperet omnes eos qui aliunde advenerant diversoriis publicis, sed necesse esset, ut cives Jerosolymitani, suis adibus exciperent singuli quos possent. Itaque cum singuli hospites aliquos suis adibus excipiendos expectarent, instruebant primum aedes suas, et præsertim superiorem fortassis adium partem (ea enim locari solet iniquis, retentâ à dominis parte inferiore, ut commodiore), suppellectili aliisque rebus necessariis, deinde etiam exornabant eas pro facultatibus, non tantum in hospitium gratiam, verum etiam ad condecorandum sacratissimum et solemnissimum sacrificium, convivium et diem Paschæ. Non mirum igitur quòd vir iste habuerit cenaculum ita aptè opportunèque instructum: sed illud mirum, quòd cenaculum istud Jesu penè ultimâ horâ potèti reservatum fuerit. Proverdat nimirum ipse, occultè providentiæ suæ virtute, ne cui alii illud concederetur; in quo ipse statuerat vetus quidem pascha ultimum agere, novum verò primum institueret, alia denique complura mysteria tradere; id quod novit in loco abjecto aut vili. Hoc cenaculum deinceps effectum est apostolorum cæterorumque discipulorum Ecclesia. Nam post accepta illic ultimæ Domini cenæ mysteria, perrexerunt eò convenire, Act. 1, v. 15, ita ut ibi aspectu Domini Jesu redivi frui sint, et diè Pentecostes Spiritum sanctum è caelis missum acceperint.

VERS. 13. — DIXIT, dixerat Jesus.

PARAVERUNT omnia ad celebrandum

PASCHA necessaria. Inter cætera autem, emptum agnum curantur assari: quod quomodo fieret, operæ pretium est considerare, ut observetur similitudo inter assationem veteris paschæ et crucifixionem novi. Perforabatur corpus agni veru, pedes verò, tam posteriores quàm pedum, quam priores qui manuum sunt loco, distendebantur divaricabanturque bacillis infixis in volas; tanquam si veru, stipitem crucis; bacilli verò, transversum lignum præsignassent, una cum clavibus divini agni manus pedesque infixis: nam ignis afflictionis hic non minor fuit quam illic flammens. Nescio autem quid vulnerum perpetuò gerant agni in mediis pedum volis, non abstruam modo quo Salvator noster ex cruce reservat in manibus et pedibus fixuras clavorum.

VERS. 14. — ET CUM, eum igitur facta esset, adesset nova, tempus constitutum esui agni, quod quidem fuit crepusculum vespertinum, occurrens eo die, qui fuit nonus calendas aprilis, inter sextam et septimam horas vespertinas, nostro more numerandi. *Horam manducandi paschæ designat*, inquit Beda.

DISCIBERIT, cœnatus est.

VERS. 15. — ET PRO TUNC, postquam scilicet agnus paschalis comestus esset, id enim ita apparet ex sequentibus.

DESIDERIO DESIDERAVI, id est, summo per desiderio ravi. Phrasis est Hebraica, frequenter occurrens in veteri Testamento.

HOC PASCHA, hunc agnum paschalem, agnum paschalem hujus anni et diei, id est, convivium seu cenam hanc pascha.

ASTEQUM PATIAR, supplicia et mortem mihi imminuentia, ante mortem meam. Scio quòd à cenâ hæc paschali immineat mihi mors, nec quævis mors, sed variis conjuncta cum suppliciis; verum eam nihil moratus, desideravi admodum hactenus hoc pascha vobiscum edere. Alius quispiam desiderio desiderasset pascha hoc nunquam adesse, ne simul ipsi instaret mors: Christus mortem sitiens pro hominum salute, nihil è deterritus fuit, quin summo desiderio longè ante desiderâri paschali hoc convivium cum discipulis celebrare. Ratio sequitur versu proximo.

VERS. 16. — QUA EX HOC, quòd ex hoc tempore, quòd posthæc non MANDUCABO, Græcè, non *amplius edam* illum, pascha, *ἔσθω*, ex eo, scilicet paschate. Pascha intelligi cum suis appendicibus, id est, cenam in quâ primum à stantibus pascha, deinde ab accumbentibus alii cibi comedeabantur. Non solum enim dicere vult se agnum paschalem amplius non comesturum, sed nec alios hujusmodi cibos corporales: nam significat ultimum hoc esse suum cum discipulis, non tantum pascha, verum etiam convivium. Verisimile est autem, post esum agni paschalis, quando hæc verba dicta fuisse videntur, Dominum Jesum de aliis aliis cibis gustasse: quis enim discipulorum cibum ausus fuisset attingere, præceptore abstinentie, et, ob propinquam mortem, jam toties significatam, morente? *Illud* igitur dicens, intelligit paschalem cenam, et sub eâ omne aliud hujus vite convivium; quasi dicat, ait Theophylactus: *Hæc ultima mihi cenâ vobiscum est*.

Affirmo pascha quòd jam vobiscum comedi ultimum pascha, et convivium hoc ultimum esse ex quo hæc in mortali vitâ comesturus sim, nec aliud à me aliquando sive pascha sive edulum gustandum. Hæc igitur causa est cur tantoperè desideraverit hoc pascha cum discipulis suis edere, etiam ultimum foret, non tantum pascha, verum etiam convivium. Solent si quibus discedendum est desiderare convivium ultimum quo amicis sunt valdè dicturi, non propter convivium ipsum, sed propter argumenta amoris plurima, quæ statuunt eo in convivio amicis exhibere. Eodem modo Christus Dominus desideravit hoc pascha seu hanc cenam paschalem, quam noverat fore ultimum suum convivium, cum apostolis celebrare, non propter pascha ipsum aut convivium, sed quòd statuisset in hæc ultimâ cenâ insignem erga suos amorem plurimis modis declarare et testatum relinquere, id quod fecit, colloquiis illis suis divinissimis, et præsertim sacramenti corporis ac sanguinis sui institutione. Hoc pacto igitur voluit attentos reddere discipulos ad ea quæ hæc cenâ facturus esset; faciliè

enim intelligere potuerunt magna aliqua subsecutura.

Donec. Non significat se iterum aliquando comesturum agnum paschalem aut alium aliquem corporalem cibum; sed se interea non comesturum, tunc verò multo minus, quando suppetet pascha beatus cibusque celestis in regno Dei.

IMPLEATUR, perficitur pascha illud, IN REGNO DEI, Patris mei, in regno celorum, in vitâ aeternâ futuri seculi. Sic, ad futurum, inquam, seculum, referunt hoc Origenes tractatu 55 in Matthæum, Euthymius in Matthæum, cap. 26, v. 29, et Theophylactus in hunc locum alterâ quam tradit expositione. Cena agni paschalis læta inprimis erat et jucunda, quippe instituta ob memoriam transitus Domini, quod Dominus interficiens primogenita Ægyptiorum, transilerit et servaverit primogenita Israelitarum, itaque liberaverit Israelitas ex Ægypto, et adduxerit in terram promissam. Sed perficitur hæc cena in regno celorum, ubi longè felicior et jucundior nec unquam finienda agitur cœna, ob servatos electos, quorum caput est Christus, permixtos tanto numero reprobatorum, et assertos ex omnibus hujus mundi miseris in regnum Dei, è servitute, inquam, corruptionis et mortis in libertatem gloriæ filiorum Dei, Rom. 8, v. 21. Hoc igitur modo impletur pascha in regno Dei; quod quando futurum est, vult dicere Christus, manducabo ego illud impletum vobiscum in eodem illo Dei regno. Nam sic perferendum sententiam hanc, clarum est ex simili sententiâ Matth. 26, v. 29; Ut ne enim plus sequo tristerentur apostoli, audientes hanc ultimam esse cenam et convivium præceptoris cum ipsis, addidit, huic paschali cœnæ, aliam perfectiorem et feliciorum sibi in propinquo regno Dei successuram: cujus consortium ipsis promittit, hic quidem tectè, paulo post autem, v. 29, 50, disertis verbis.

VERS. 17.—ET ACCEPTO, tunc accepto etiam CALICE, poculo pleno vini aquâ mixti. Et hic calix, ait V. Beda, ad vetus illud pascha, cui finem desiderabat imponere, pertinet. Scribunt Hebræi fuisse morem ut, comesto agni paschalis, paterfamilias acceptum calicem vini aquâ mixti prægustaret, ac deinde in orbem mense ire juberet, ita ut omnes ex eo biberent; et hoc fuisse quasi libamen sacrificii agni paschalis: solet enim cum sacrificiis ferè conjugari libamen vini. Alius itaque est hic calix ab eo de quo paulò post v. 20, ut cum V. Beda sentiunt B. Hieronymus inter Latinos, scribens in Matth. 26, v. 26, et Theophylactus inter Græcos, hunc locum enarrans. Non quòd non potuerit idem numero fuisse vasculum, sed quòd res contentæ diversæ fuerint: hic enim nihil nisi vinum continetur, propinatum cum esu agni veteris Testamenti; illic sub speciebus

VERS. 19.—HOC FACITE; quod scilicet in hac actione à me fieri videtis, et vos ipsi facitis. Nam antiqui Patres referunt illud hoc, non ad solam actionem Christi, sed etiam nonnunquam ad actionem discipulorum, ut ex Cyrillo patet lib. 12 in Joann., cap. 58. Hoc igitur facite, id est, actis Deo gratis frangite,

vini sanguis Christi continetur, propinatus cum esu agni novi Testamenti.

GRATIAS EGIT, Deo ut homo, de hoc fructu vitis sibi suisque concessio in sacrificium simul et potum; sic enim conserverat gratias agere ante omnem cibum et potum, atque cum præsertim quo sacrificium perficitur; usus fortassis his verbis, que Hebræi tradunt in hoc negotio fuisse solemnia: *Benedictus sis tu, Domine, Rex mundi, qui das nobis fructum vitis.* Nam et ad ea alludere mox putatur, quando ait, *de gemine seu generatione vitis.* Beda gratias egisse existimat, quia vetera transitura et ventura fuerant omnia nova.

ACCIPITE; hoc additur Græcè et Syriacè, scilicet poculum à me prægustatum.

DIVIDITE INTER VOS, ita ut omnes sitis participes.

VERS. 18.—ENIM. Reddit causam cur bibere ex hoc calice omnes debeant, non tantum quia comesti sacrificii libamen est, verum etiam quia valedictionis est poculum.

NON HESATE, amplius vobiscum, multoque minus cum aliis; q. d.: Ille ultimus est vini haustus, quem me præbentem bibetis in hoc seculo. Non habet igitur Jesus calicem illum quem postea dat, pro haustu vini, sed pro haustu sanguinis sui; nec pertinere vult panem illum et calicem benedictum ad cibum et potum corporalem, sed potius ea vult esse pignus novæ illius et celestis mensæ in regno Dei, quam hic promiserat.

GENERATIONE, fructu, GEMINE veritè secundum Matthæum et Marcum.

Donec. Vide supra, v. 16. Sed ne despondeatis animum, aderit brevi regnum Dei, de quo orare vos docui: *Veniat regnum tuum*, Matth. 6, v. 10. Illic ego et vos mecum bibemus aliud longè nobilissimum, cujus vis, non ex vitis virtute, sed ex Dei fruitione proficietur, etc.

VERS. 19.—ET, id est, postea, cum scilicet conatum esset; nam et hic intelligendum est quod exprimitur versu proximo postquam canavit; non enim temporis distantia interruptum fuit mysterium unum idemque, sed continuo tenore Jesus, postquam corpus suum distribuerat, addidit et calicem sanguinis sui. Impletis enim veteribus, novum jam agnum instituit, et novum calicem propinat.

GRATIAS EGIT. Aliam fuisse hanc gratiarum actionem, quam eam de qua mox, v. 17, docent circumstantiæ: nam pro varietate donorum Dei, varia est gratiarum actio.

Quod corpus meum pro vobis, pro vestra salute. Non dicit vobis, nec enim intelligit in cibum dari, quod ante dixerat his verbis; *Accipite et comedite*, quæ Paulus quoque cum aliis evangelistis exprimit.

corpus meum consecrate, et in sacrificium offerte, ipsi comedite, aliis distribuite. Per quod ex consequenti etiam aliis præceptum sumendi posuit; sicut constituendo apostolos iudices, per illa verba: *Quorum remisistis peccata, etc.*, imposuit aliis obligationem committendi; q. d.: Mens mea non est, ut hoc semel à

Sacrificium est quod non hominibus, sed pro hominibus datur.

Datur, id est, offertur; offertur Deo Patri à me, mox propriè specie in cruce, jam nunc sub specie panis, per me ipsum et deinde continuè per vos, idque in remissionem peccatorum, quod addit Matthæus ad sanguinem. Quòd non loquatur Jesus solùm de morte sua imminente, sed de presenti potius cenâ, quòd, inquam, significet se jam in hac cenâ offerre Deo corpus suum, non tantum se mox oblaturum per mortem crucis, tribus argumentis fit clarum: Uno sumpto ex apostolo Paulo, 1 Cor. 11, v. 24, qui loco hujus verbi, datur, Græcè scribit *frangitur*; quod quamquam ad crucem quoque referri possit ubi corpus Domini fractum fuit, quod ad cutem, nervos, venas et similia, aut certè ubi immolatum fuit; frangi enim est immolari; propriè tamen respicit sacramentum. Solet enim Scriptura hæc voce præcipuè uti de pane; nec tamen de nudo pane hic loquitur (frangitur enim, nudus panis, non pro nobis), sed de corpore Christi, quod pro nobis frangitur, quòd pro nobis sub specie panis datur et immolatur Deo, de quo paulò ante Apostolus dixerat: *Panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?* 1 Cor. 10, v. 16. In cruce non ita propriè frangitur corpus Christi, præsertim cum de eâ scriptum sit: *Os non comminuetur ex eo*, Joan. 19, v. 36. Quare D. Chrysostomus in illum locum 1 Cor. 10, v. 16: *Cur autem, inquit, addidit quem frangimus? hoc enim licet videre fieri in Eucharistiâ, in cruce autem non videmus, sed utique ei contrarium. Os enim, inquit, ejus non conteretur. Sed quod non est passus in cruce, hoc in oblatione patitur propter te, et patitur frangi ut omnes impleat.* Hæc Chrysostomus. Alterum argumentum sumitur ex verbis benedictionis calicis quæ omnes Evangelistæ et Paulus quoque sic recitant Græcè, ut præsertim tempore dicatur, *qui effunditur*. Tertium suggerit peccaliter hic Evangelista, non de sanguine, sed de calice dictum referens, *qui pro vobis effunditur*. Nam in cruce, sanguis, non calix effusus est; in cenâ autem et calix et sanguis. Hinc igitur intelligitur quòd in hac cenâ Christus, corpus et sanguinem suum sub specie panis et vini, Deo Patri obtulerit. Intelligitur etiam consequenter quòd non figuram corporis et sanguinis sui, sed verissimum suum corpus et sanguinem dederit: nihil enim aliud pro nobis Deo Patri obtulisse dici potest. Nam sicut addidit pronomen, *meum*, ut distingueret corpus suum à corporibus non suis, ita adjiçeret corpus suum à quovis alio quod dici possit corpus ipsius, quale est corpus ipsius mysticum, quod est, Ecclesia,

me et vobis duntaxat fiat, sed ut perpetuò in Ecclesiâ meâ frequenter. Nam his verbis apostolus ordinavit sacerdotes, eisque potestatem sacerdotalem dedit, quæ ad istas omnes actiones se extendit. Quid autem inter ista sit semper necessarium, quid mutationem aut dispensationem admittat, Ecclesiæ, Spiritu suo imbutæ, judicandum relinquunt. IN MEMORIAM COMMEMORATIONEM, id est, in memoriam seu recordationem, ut Græcum sonat. Quid verò hoc sit, exponit Apostolus,

S. S. XXII.

Coloss. 1, v. 21, quamquam non tam distinguendâ quam docendi gratiâ hoc adjeçerit. Neque verò interpretari licet: Hoc est signum corporis mei quod pro vobis datur; nam præterquam quòd Eucharistia tam signum sit corporis Christi mystici quam naturalis, juxta illud Apostoli, 1 Cor. 10, v. 17. *Unus panis, unum corpus, multi sumus, omnes qui de uno pane participamus*; manifestum est, non cum obliquo, sed cum recto casu jungendam hanc additionem, *quod pro vobis datur*; quæ idcirco à Matthæo et Marco videtur non esse recensita, quòd persuasi essent, sufficere si id exprimerent de sanguine, in quo maximè relictæ propria sacrificii ratio.

HOC FACITE. Quid porro, ait Chrysostomus, hom. 85 in Matthæum, *vetus quoque illud, inquit, facere oportet? nimis: idè enim hoc facite dixit, ut ab illo abuteretur.* Hoc igitur quod ego jam postremum facio sive feci, et vos facite. Ego acceptum panem actis gratis fregi, corpus meum consecravi, Deo Patri pro vobis obtuli, primus gustavi, vobis denique comendandum dedi: hoc idem et vos facite, acceptum panem actis Deo gratis frangite, corpus meum consecrate, Deo Patri pro vobis aliisque offerte, primi ipsi comedite, aliis deinde edendum distribuite. Quasi dicat: Id quod jam facio sive feci, non est mens meâ ut jam solùm à me semel fiat; imò verò volo vos apostolos meos, quos ad hoc ordinavi, hoc idem facere, atque hoc sacramentum perpetuò fieri ac celebrari in Ecclesiâ meâ. His itaque verbis ordinavit Jesus apostolos suos sacerdotes, datâ eis facultate consecrandi atque offerendi sacramentum corporis et sanguinis sui; nam quod de corpore hic dicitur, idem mox intelligitur de sanguine. Quamvis autem dicat, *hoc facite*, non tamen simpliciter omnia semper voluit observari quæ ipse fecerat; nec enim cenatis dari voluit sacramentum; quæ autem necessario semper sint observanda, quæ non semper necessaria, non potest certius judicare, quam Ecclesiæ sponsa Christi, à Spiritu sponsi sui docta; ex cujus doctrinâ, ad sacrificii hujus celebrationem, semper necessarium est, dominicis verbis confici à sacerdote sacramentum, consecrari, inquam, panem et vinum, et ea à consecrante sumi; his enim duobus perficitur propria ratio sacrificii: reliqua non sunt absolutè necessaria, quædam etiam omitti licitè possunt, ut distributio sacramenti sub utraque specie, imò etiam omnimoda distributio, quando ita res fert.

IN MEMORIAM COMMEMORATIONEM. «Vides, inquit Chrysostomus, hom. 85 in Matthæum, quomodo ab Judæis abduci et advocat moribus? Nam sicut illud, in

1 ad Cor. 11, v. 26, explicans eadem verba: *Quotiescumque enim manducabitis panem huic, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat*; ut facite in gratam memoriam mortis meæ, quam pro vobis redimensis passus sum; non nudam et sterilem memoriam, sed ut per eam in amorem et gratitudinem erga me concitemini.

rememoracionem miraculorum quæ in Ægypto patres vestri viderunt, faciebatis; sic et hoc facite in meam commemoracionem. Et quemadmodum Moses, hoc aeternum vobis erit memoriale, dicebat: sic et ipse ait, in meam commemoracionem. *Hoc igitur facite*, inquit, non semel atque iterum, sed quoties voleritis meminisse mei: quod quidem frequenter volentis, ac proinde etiam frequenter facietis, si me amaveritis, libenter enim et frequenter meminimus eorum quos amamus. Quid sit autem facere in Christi Domini memoriâ, explicans Paulus ait: *Quotiescumque manducabitis panem, hunc et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat*, 1 Corinth. 11, v. 26. Nam, quamvis Paulus non tam sacerdotes hic alloquatur quam populum, explicat nihilominus hæc verba: *Hoc facite in meam commemoracionem*. Si enim his verbis sacerdotibus præceptum est distribuere sacramentum in commemoracionem Domini, consequenter et populo præceptum est accipere in commemoracionem Domini. Quod ergo Christus dicit in meam commemoracionem, id est, Apostolo interprete, in memoriâ mortis meæ, ut grato animo memineritis mortis quam pro vobis redimendis et salvandis obierit. Mortem enim Domini, mysteria isthæc, etiam ipsa sua exteriori figurâ, representant; species panis, corpus mortuum et exsangue, species vini, effusum è corpore sanguinem. Quamvis autem præcipit ad mortis Christi recordacionem faciendâ sint hæc mysteria: non tamen sic ut reliqua excludantur, quæ vel præcesserunt, ut incarnatio, nativitas, vel secuta sunt mortem, ut resurrectio, ascensio: imò verò ita ut includantur, quippe simul omnia cum morte Domini perfectam nostri redempcionem operata. Quare Ecclesia in canone misse, his verbis: *Hæc quotiescumque feceritis, in mei memoriâ facietis*; subjicit: *Unde et memores, Domine, nos, etc., tam beate passionis, nec non et ab inferis resurrectiois, sed et in caelos gloriosæ ascensionis, etc.* Quinimo miraculorum, doctrinæ, et quovis alio modo Christi Domini, qui meminerit, mysteria hæc pergens, non aberrabit a scopo: sed mors præcipue in memoriâ revocari jubetur, in quâ præcipue eluxit Domini erga nos charitas. Mors, inquit, mea non iterabitur; sufficit enim unica pro peccatis omnium seculorum. Sed vos vobis huius meæ erga vos charitatis memoriâ frequenter renovate, facientes quod nunc à me videtis fieri. Exit hoc sacrosantum signum fœderis inter nos initi, et

VERB. 20. — HIC EST CALIX NOVUM TESTAMENTUM IN SANGUINE MEO. Græcè deest verbum, est, quod Latinus claritatis causâ expressit. Sed commodius positum fuisset post vocem, calix, hoc modo: *Hic calix est novum Testamentum, etc.* quomodo Paulus posuit, 1 ad Corinth. 11. Nam calix est subiectum propositionis. Quæ verba, quæ paulo obscuriora sunt, Calvinus et Beza velut regulam proponi volunt, per quam verba clarissima Matthæi et Marci exponantur, hoc est, obsecrantur, contra verissimam et verissimam regulam S. Augustini, lib. 2 de Doct. christiana, qui vult obscura ex clarioribus esse explicanda. Cui igitur alii evangelistæ clarissime dicant sine ullo tropo: *Hic est*

novi Testamenti meâ morte stabilis efficacis sacramentum. Memoriâ autem seu commemoracionem sui, non nudam simplicemque intelligit, sed ejusmodi, quâ animus gratitudine commotus redamet Salvatore; nec eam temporariam, sed perpetuam, donec veniat, ut inquit Apostolus, id est, donec redeat ad iudicandum vivos et mortuos. Q. d.: Frequentabitis hæc mysteria, ut memineritis mei, quando præsentiam meam visibilem vobis subtraxero: nam ubi rediero et videndum me iterum vobis feliciter præbuero, cessabunt. Intelligitur hinc ergo quod Christus Dominus, non solis apostolis suis in cenâ præsentibus hoc dixerit, verum etiam omnibus eorum legitimis in sacerdotum successoribus usque ad novissimum iudicii diem; ac proinde etiam apostolis hic, non tantum dederit facultatem, ut tanquam sacerdotes consecrare possent et offerre sacramentum corporis et sanguinis sui, verum etiam ut tanquam episcopi communicare hanc facultatem cum aliis possent, ita ut perpetua hæc actio huiusque sacramenti usus in Ecclesiâ permaneret. Aperuit postmodum Christus Dominus his verbis, in quem finem instituerit hoc sacramentum sacrificiumque, ut esset nimirum perpetua eaque viva ipsius memoria; nec tamen sua ipsius causâ instituit, sed fidelium suorum, quibus ita esset hoc sacramentum refrendanda memoria mortis ejus, ut mens quoque ornanda omnis generis gratiâ, ex morte ipsius et huius sacramenti usu emanaret. Vide etiam quæ dicta sunt apud tres alios evangelistas.

VERB. 20. — SIMILITER, UT PANEM, ET, ETIAM, CALICEM; SUPPLE ET VERSU PRÆCEDENTE, ACCIPIET, ET GRATIAS ACTUS DEDIT EIS. Syrus: *Et similiter etiam de calice, scilicet egit.*

POSTQUAM CENAVIT. Græcè post cenasse, id est, post cenam. Id cum sit ambiguum ad utrumque numerum, Latinus Interpres veritatem numero singulari; Syrus plurali, postquam cenassent; quantum res eodem redcat; simul enim inceptam, simul absolventem Jesus et apostoli cenam. Adit autem hoc Lucas, postquam cenavit, ut intelligamus sacramentum hoc non pertinuisse ad vulgarem cenam, quæ pascendo corpori subservierat; et addit ita sit junctum etiam velit cum adverbio, similiter. Neque enim dicere vult calicem quidem sacrum post cenam, panem verò ante cenam prælatum, præhibuit fuisse; sed similiter calicem ut panem, post cenam. Quare igitur hic ad calicem potius addit, postquam cenavit,

sanguis meus novi Testamenti (que in nullo differunt à formâ corporis apertissimâ: *Hoc est corpus meum*, nisi quod sanguinem ad novum Testamentum pertinere dicant), verba Lucae in eundem sensum exponenda sunt. Et sanè vix ab illis differunt, nisi quod verba Lucae postponent vocem, sanguinem, post novum Testamentum, Matthæus verò et Marcus præponant. Sensus igitur genuinus et simplex esse videtur: Hic calix quem manibus teneo, est instrumentum authenticum, quo sanctitur et obsecratur novum Testamentum in sanguine meo; id est, per sanguinem, seu ratione sanguinis mei, quem calix iste continet; nam per illum propriè Testamentum novum confirmatum est. Nullus

quàm addiderit ad panem? ut distinguat hunc calicem à priore quem Christus statim post esum agni porregerat, et sciamus res fuisse diversas, illum ex antiquo ritu inter cenandum, de quo supra, v. 17; hunc post cenam, causâ instituendi novi sacramenti, porrectum.

HIC EST CALIX; τὸ τοῦ ποτηρίου, hoc poculum, hic calix. Subauditur Græcè est, ut et Syriacè. Interpres expressum posuit ante vocem calix, tanquam calix, sit prædicatum huius propositionis: *Hic est calix*; alii postponent, tanquam calix pertineat ad subiectum huius propositionis: *Hic calix est. Novum Testamentum*. His favet Apostolus, 1 Cor. 11, v. 23, collocans est post Novum Testamentum, hoc modo: *Hic calix Novum Testamentum est*. Utrovro loco colloces, res in eadem redit sententiam. Porro his verbis Lucae et Pauli gloriatur hæretici, nominatim Calvinus et Beza; nam quia obscuriora sunt, ac proinde facilius pati possint interpretationem qualem ipsi fingere velint; ut nihil tutius improbis, quam piscari in aquâ turbidâ; volunt ex eis interpretari verba Matthæi et Marci: *Hic est sanguis meus Novi Testamenti*; quin etiam illa omnium verba: *Hoc est corpus meum*. Atqui reipsâ declarant, se non sincerè, sed malignè agere: obscuriora enim Scripturæ loca ex clarioribus interpretari oportere, non clariora ex obscurioribus, ratio ipsa dicit, etiam S. Augustinus non doceret, lib. 2 de Doctrinâ christ., cap. 9. Clarissima sunt hæc Christi verba, similiter à tribus evangelistis et quarto Paulo apostolo recitata: *Hoc est corpus meum*; ejusdem tum claritatis tum formæ sunt hæc à Matthæo et Marco recitata: *Hic est sanguis meus Novi Testamenti*: ex quibus constat de mente Christi, quod his verbis, corpus sum in cibum, et sanguinem in potum, suis dare voluerit, hoc solùm addit, quod sanguinem illum suum quem præbet, testetur ad novum Testamentum pertinere, sciendum scilicet et confirmandum. Ex his igitur clarissimis verbis, à tot testibus repetitis, explicare oportet ista Lucae et Pauli de sanguine paulò obscuriora: *Hic est calix novum Testamentum in sanguine meo*; quæ certè vix aliter differunt ab his Matthæi et Marci: *Hic est sanguis meus novi Testamenti*, quàm quod eum hæc præponant sanguinis mentionem

igitur hic tropus est, neque in voce, calix, quasi continens ponatur pro contento (nam ipse calix in sanguine, id est, per sanguinem, seu ratione sanguinis, quem continet, phrasî Hebræicâ, est propriè Testamentum), neque rursus in voce, Testamentum. Nam illa dupliciter accipitur: primò, pro voluntate seu dispositione ultimæ testatoris, quomodo sumitur in Matth. et Marco; secundo, pro instrumento in quo continetur, vel quo probatur, vel sancti ista voluntas; et ita sumitur hic et apud Paulum. Quo sensu, Genes. 17, v. 15, dicitur circumcisio esse pactum, hoc est, ut explicatur v. 11, signum pacti seu fœderis; et de eadem, Eccles. 44, v. 11, dicitur: *In carne quis stare fecit Testamentum*. Ex quo patet, in eundem prorsus redire sensum verba Lucae et Pauli cum verbis Matthæi et Marci. Nam sive dicat, sumpto in manu calice: *Hic est sanguis meus*, quo sanctitur et confirmatur Testamentum novum; sive dicat: *Hic calix ratione sanguinis mei, quem continet,*

mentioni novi Testamenti, illa contra postponent. Hic CALIX, hoc poculum, quod manibus teneo et vobis præbeo (nulla est hic intelligenda figura, ne continentis quidem pro contento) EST NOVUM TESTAMENTUM, id est, instrumentum sive signaculum novi Testamenti, IN SANGUINE MEO, per sanguinem meum, ratione sanguinis mei, quem scilicet continet; q. d.: Hic calix continet sanguinem meum, qui est signum seu signaculum novi Testamenti; quod quidem omnium eorum est quod Matthæus et Marcus habent: *Hic est sanguis meus novi Testamenti*. Nam sive dicat Christus, accepto calice in manus: Hic est sanguis meus; sive hic calix continet sanguinem meum, res eadem significat. Rursus sive dicat sanguinem sumum esse calicem; sanguinis ratione, esse signaculum novi Testamenti; sive sanguinem suum esse sanguinem novi Testamenti, id est, ad obsecrandum novum Testamentum pertinere, quid discriminis est? Testamentum enim duo quadam aequè propriè significat, voluntatem testatoris, et instrumentum quo voluntas testatoris declarata, probata ac sancta est, per quod monstrare quis possit jus quod habet ad legata, Priori significacione usi Matthæus et Marcus, vocarunt sanguinem novi Testamenti; secundum posteriorem verò, Lucas et Paulus, vocarunt ipsum sanguinem et calicem sanguinis ratione, novum Testamentum, quia signum sive signaculum est, quo voluntas testatoris Dei et Christi obsecrata, sancta, et testata est. Simili modo circumcisio, Gen. 17, v. 15, et Eccles. 44, v. 21, vocatur pactum sive fœdus et Testamentum; quia signum fœderis, ut ibidem vocatur Gen. 17, v. 11, inter Deum et Abraham init. Sic igitur sanguis Christi in calice sub specie vini nec minus corpus sub specie panis, id est, sacramentum Eucharistiæ, appellatur, novum Testamentum, sicut authenticum exemplar testamenti alicujus vocatur testamentum, quia per illud manifestum sit jus nostrum ad legata novi Testamenti, quodque erat quomodolibet totius humani generis, singulis nobis accommodatur, ut modo quidem cetera, postea verò etiam hereditatem celestem particepsimus. Quod igitur facit iterata descriptio alicujus testamenti, ut nimirum plurimum hæretum jus testamenti reddat, id facit repetitio huius sacramenti, jam

est signaculum seu instrumentum, quo sanctitur et confirmatur Testamentum novum, idem plane significatur. Qui pro vobis cenaverunt. Græcè, τὸ ἅγιον δεσφρασαν, quæ præcedentibus punctis sic verborum sensus sonat: Hic calix in sanguine meo pro vobis effusus, nisi quod pro, effusus, est participium præsentis temporis, quo Latini hic erant; q. d.: Qui calix funditur, scilicet jam in cenâ. Itaque clarissime dicitur Latinum, qui, non posse referri ad sanguinem, sed ad calicem seu poculum. Unde Euthymius expressè dicit: *Quod pro vobis effunditur, ad poculum, inquit, referendum est. Quod si ipse calix pro apostolis, et ut Matth. ait, pro multis, seu pro multitudine salutaris in remissionem peccatorum, in ipsâ cenâ effundebatur, perspicuum est verum Christi sanguinem in illo calice fuisse; eam vitium non fuerit pro hominum salute in remissionem peccatorum factum, et verum sacrificium tunc fuisse oblatum; non enim ait: fundetur*

verò, si calix iste, ratione sanguinis quem continet, est novum Testamentum, liquidò sequitur non figuram, sed verum Christi sanguinem eo contineri; neque enim nisi ipsi vero Christi sanguine novum Testamentum obsignatum et confirmatum est. Verba Evangelii Syriaci ambigua sunt, ita ut vertere liceat, et: *Hic calix est Testamentum novum, et: Hic est calix Testamenti novi, in sanguine meo.*

Qui, scilicet calix. Latine tam subaudiri possit *sanguis quam calix*; sed Græca non patiuntur aliud subaudiri quam, *calix*. Tò ὑπὸ τοῦ αἵματος ἐκχυσθέντος jungi potest cum τὸ ποτήριον, nullo modo cum τὸ ἀπαρά μου. Quare Euthymius: *Quod pro vobis effunditur, ad poculum, inquit, referendum est.* Malè id habet Beza; doletque non inveniri codices, qui hoc omittant, aut certè legant τὸ ὑπὸ τοῦ αἵματος ἐκχυσθέντος, ut ad sanguinem referri possit; audacter tamen ita vertit contra librorum omnium fidem: *Hoc poculum est novum illud Testamentum per sanguinem meum qui pro vobis effunditur*; malens solœcismum Lucæ, Græci sermonis minime imperito, ascribere, quam vertere quod verba exigunt, quòd illa videret hæresi suæ obesse, et catholicæ fidei favere plurimum. Nam si calix, in cenâ propinatus, pro hominibus effusus fuit; clarè sequitur, inprimis, quòd calix ille non aliud quam ipsissimum Christi sanguinem continerit (neque enim vinum sanguinis figura pro hominum salute effundi potuit); deinde quòd in cenâ Christus calicem illum effuderit pro hominibus, in remissionem utique peccatorum, quod addit Mattheus, ac proinde obtulerit eum Deo Patri et sacrificaverit. Perspicua enim evadit, ex eo quod Christus hic dicit, calicem pro nobis fundi, et veritas presentie sanguinis Domini in calice, et ejusdem oblatio Deo facta in cenâ; denique palam fit, verbum presentis temporis *effunditur*, quo etiam cæteri evangelistæ utuntur, non tantum de cruce, sed de cenâ præcipuè intelligendum esse. Nam, quantum verisimile sit Christum Dominum potius usum verbis quæ recitant Mattheus et Marcus de sanguine, quam illis quæ recitat Lucas; illa enim clariùs exprimit id quod Christus agebat; certum tamen est Lucam his verbis scripsisse, quæ non recesserint à Christi Domini sententiâ.

Pro vobis, apostolis meis, id est, pro plerisque vestrum, excipitur enim Judas, qui non est consecutus hujus effusionis fructum. Mattheus et Marcus habent, *pro multis*; utrumque dicit Jesus: *Qui pro vobis et pro multis*, interprete Ecclesiâ in canone missæ. Quamvis autem non pro solis Jesus in cenâ obtulerit apostolis, illi tamen præcipuum consecuti sunt fructum, pro quibus ita oblatio facta est, ut ipsi etiam dignè sumperint oblata.

vobis, scilicet ad bibendum, sed, pro vobis, nempe Deo. Malè habet hoc Beza, qui solœcismum maluit ascribere evangelistæ quam veritatem fatori. Unde contra omnium librorum fidem vertit: *Hoc poculum est novum illud Testamentum, per sanguinem meum, qui pro vobis effunditur*; doletque non reperiri codices qui isti corruptela faveant.

VERS. 22. — VADIT, id est, ultrò, non tam moriendo

FUNDITUR; jamjam, vobis et præsertim me bibentibus. Græcè et Syriacè claris est presentis, ἐκχυσθέντος, effunditur. Supple autem, in remissionem peccatorum ex Mattheo, sed ex ipso Lucâ hic subaudiendum et animo repetendum est, id quod supra expressi: *Hoc facite in meam commemorationem*: nam quod de panis, id etiam de calicis benedictione, dixit aut dictum voluit Dominus, Paulo disertis verbis suffragante, 1 Corinth. 11, v. 25.

VERS. 21. — VERUMTAMEN. Conjunctio ista declarat, hæc his quæ proximè præcedunt subjuncta à Christo fuisse, et collata presentia beneficia cum presentis scelere, occulto licet; quasi dixerit: Verum, quamvis hæc summi amoris erga vos mei sanguinis vobis largiar et relinquam, tamen ecce rem nefandam.

MANUS. Manu fit traditio, manu traditur quis hostibus, manu rursus ex mensâ accipitur comedendus cibis. Est igitur tanquam dicit: Quâ manū jam inferi in os suum cibum mensæ meæ, eadem mox hostibus meis me tradet. O ingratum et impiam manum!

TRADENTIS ME, proditoris traditorisque mei; quantum præsens tempus hoc præterea significare videatur, quòd jamjam prodet, et in mensâ ipsâ proditorem medietur.

Ergo, supplevit interpres.

Reliqua ex superioribus evangelistis petenda sunt.

VERS. 22. — DEFINITUM, ordinatum, constitutum divino consilio, à Deo Patre, jam inde ab æterno, et sacris Scripturis deinde declaratum. Definierat olim Deus Pater ut Christus vaderet, id est, abiret, moreretur, et quidem à Judâ discipulo proditus; sed non definierat seu constituerat ut Judas Christum prodiret, nec sic loquuntur Scripturæ, quiquid dicit Beza in hunc locum. Nam, quemadmodum hic non dicitur, definitum à Deo esse ut Judas traderet seu prodiret, sed ut Filius hominis vaderet; ita, Act. 4, v. 27 et 28, non dicitur, *convenerunt facere quæ manus tua et consilium tuum decreverunt ut facerent, sed decreverunt fieri*. Præviderat Deus tantum Judæ malitiam, quantum Christum proditurus esset, si Deus ipse permitteret; eam volens Deus permittere, simul et convertere ad publicam hominum salutem, decreverat ut Christus toleraret, quod Judas impiè sponte sua facturus erat; decreverat, inquam, ut Christus proditorem pateretur, non ut Judas proditorem operaretur. Hinc scribit Euthymius in Mattheum: *Dicit autem quidam, culpâ carere eam qui quod profectum erat peregit; quibus nos dicimus, quod non quia profectum erat tradidit, sed quia tradidit id eo prædefinitum erat, Deo providente quidquid eventurum erat;*

quàm migrando, discedit ex hoc mundo: non fortuito aut inopinatè, non coactus potentia inimicorum, sed sicut scriptum est de illo, in lege, Psalmis, et prophetis, juxta quos oportebat Christum pati, et ita intrare in gloriam suam, ut ipse ait, Lucæ 24; hoc est, ut implendo Scripturam obtemperet decretis Patris sui. Ita, inquit Chrys., discipulos confirmavi, ne rem imbecillitati attribuerent.

talibus enim evasurus erat, non à naturâ, sed ex voluntate. Hæc ille: in quibus etiam amplius aliquid dici potest, nimirum, quòd providentia, definitio et decretum Dei, de peccatis hominum sint; verum ut ea Deus permittat inprimis, deinde et ordinet, id est, dirigat ad bonum, sed nullo modo ut homines ea faciant, nisi actionem deinde ad vitio sive peccato, quod prodendi, adulterandi, aliisque similibus vocibus, præcipuè significatur.

VERS. 25. — ER, TUNC, IPSI CŒPERENT QUERERE, INTER SE, MUTUO. Græcè additur τὸ, hoc, videlicet, QUIS ESSET EX EIS, ex ipsis. Quæsierunt ex ipso Jesu, quod dicunt superiores evangelistæ; quæsierunt et ex se invicem, aspicientes sese mutuò (quod Joannes habet cap. 17, v. 22), et rogantes quis ipsorum id factus esset, an quis ipsorum eâ de re aliquid sciret, aut aliquod ejus rei argumentum haberet, denique testantes singuli innocentiam suam.

VERS. 24. — ER, id est, etiam, quâ voculâ duò quædam intelligenda dantur: Unum, historiam hanc sibi loco narrari; alterum, occasionem huic contentioni dedisse id quod præcedit, quòd scilicet contenti disiderent, quisnam ipsorum foret infustus ille proditor. Non arbitrò quòd se mutuò notârunt, dixerintque: Tu eris proditor, imò tu aut tui, quod quidam putant, nominatim Theophylactus; sed quòd dubiam notam à seipsis propulsare dum modis omnibus conarentur, attulerint singuli quæ pro se facere viderentur, per quæ alieni videri possent ab hæc perfidâ. Inter cætera autem, hoc unum erat quòd quidam pro se afferre poterant quòd Dominus eos aliis aliquando pretulisset, et quidem Petrus, quòd Dominus promississet, ipsum petram fore Ecclesiæ, et accepturum claves regni cœlorum. Hæc itaque ratione, inter tristia, in ambitionem hanc de primatu contentionem delapsi sunt.

VIDERETUR, quantum intelligi posset ex dictis actibus Jesu erga singulos ipsorum.

MAJOR, scilicet cæteris, id est, maximus, primus, quem Jesus plurimi faceret, quique primum tandem habiturus locum, et cæteris omnibus sub Christo præficientis esset, ac proinde alienissimus esset ab hæc proditoris notâ; unusquisque autem sibi videbatur esse et futurus maximus, ex variis honoris et amicitie argumentis, à Christo Domino erga se declaratis. Non ita impudentes fuerunt, ut coram Christo disputârunt, quis ipsorum in locum proditi interfœctique Christi successurus esset, quæ Euthymii opinio est; sed sepositâ tantisper consideratione proditiōnis mortisque Christi, altercati sunt de obtinendo primatu in regno Christi, cujus promissionem longè altius infixerant animis, quam predicationem mortis; nec spem abjecerant, quidquid de sua morte Christus prædicaret.

VERS. 25. — REGES, sive principes.

EORUM, masculinum genus pro feminino earum, scilicet gentium; et casus genitivus loco dativi eis, gentibus. Includit autem dominatōem coactionem contentumque inferiorum.

QUI POTESTATEM HABENT SUPER EOS, sive eas, scilicet

gentes, quibus est auctoritas in eas, primores, magnates earum.

BENEFICI VOCANTUR, à munificentia beneficentiæ, à clementiâ, serenitate aliisque virtutibus, nomen accipiunt: vocantur *nedibim* Hebræis, à spontanea liberalitate, *εὐεργεταί*, *εὐεργεταί* Græcis (ut quidam Ægyptiorum reges nominatim) à beneficentiâ et alius hujusmodi magnificentis titulis ornantur. Subaudi, atque in hoc sibi placent, quòd aliis dominentur, et gloriosis nominibus celebrentur; dumque reges aut primores esse nituntur, hunc præcipuè finem sibi propositum habent, ut dominentur et præsent aliis, et clementes ac benefici, non tam sint quam nominentur.

VERS. 26. — VOS AUTEM NON SIC AGERE DEBETIS, S CONTINGAT VOS PRACTURÂ FUNGI, ut certè fungemini, in regno meo, Ecclesiâ, inquam, à quâ brevi in terrâ incipiet regnum meum: non debetis dominum agere in eos quibus præeritis, nec ex usu potestatis autoritatisque vobis data, venari titulos gloriosos, vanâ gloriâ plenos.

QUI MAJOR AUCTORITATE, HONORATIUS, EST, ERIT IN VOBIS, inter vos alieque regni mei filios, FIAT, fieri debet, debet se gerere, quod ad modestiam animique submissionem, sicut minor, minimus, minima auctoritatis: *ὁ μικροτερος*, junior, quo modo et legitur in Latinis libris non paucis, id est, contemptor, abjector, submissior; nam qui ætate junior est, ne præsit rejiçit solet. *Juniorum dicit postremum*, ait Euthymius. Quò major, hoc minus sibi vindicabit sive domini, sive gloriæ.

ER QUI PRÆCESSOR EST, GRÆCÈ, dux, dominus, rector, sicut ministrator, sicut qui ministrat, scilicet fiat. Ministri est subsequi, dicit sive domini præcedere. Gerat se oportebit, sicut si non dominus, sed minister esset; id est, liberum esse oportebit ab omni fastu, nec sua præcipuè utilitati commodisque intendere, sed eorum quibus præerit, idque absque ullâ quam ab eis accipitur gloriâ, quam totam Deo debet transcribere. Hoc si intelligeritis, non contederitis pro primatu; nam quòd reges gentium alieque homines seculi cò aspirant, est qua in alios agere dominos, et quidvis licitum sibi fore, denique gloriam cæterasque hujus vite utilitates ac commoda, abundè sibi posse suppetere, putant, si eum adipsentur. Porro vobis sectari hæc minime licebit, quibus lex præscribitur, non parùm ardua ac præstiti difficilis, ut dominus qui sit, tanquam ministrum, amici demissionem, imperandi modestiam, et curâ alienorum commodorum, se gerat; ita ut manifestum sit, inferioris sive subditi inter vos conditionem, longè et tutiorem et commodiorem et feliciorum fore, propiusque assequentem id quod ex primatu queri solet.

VERS. 27. — QUIS MAJOR, UTI MAJOR DIGNIOR, POTIOR CONDITIONE EST: QUI RECUMBIT, QUI MENSE ACCUMBIT, AN QUI MINISTRAT MENSE? Subaudiendum relinquit: Is proculdubio qui mense accumbit.

EGO AUTEM, caput licet sim mense societatisque vestre, qui meo jure possim à vobis ministerium exigere; IN MEDIO VESTRÂ, inter vos sum, gero me,

SICUT QUI MINISTRAT mensæ; vos similes eisdem iis qui accumbunt. Jam laverat eorum pedes, panem eis frongerat, cibum potumque distribuerat, prout iam pridem conseruauerat, denique à primâ horâ ostensionis suæ ad Israel, unns pro omnibus sollicitus, apostolorum omniumque quæ perierant domûs Israel, adeoque hominum omnium, utilitati ac saluti, magno cum labore fatigationeque, minister seruerat, perseueraturus in eo ministerio ad uitæ usque expositionem et sanguinis effusionem. Nam sub ministerio mensæ, omne aliud ministerium, et quidquid in carne Deus gessit, intelligitur, V. Beidâ interprete. Itaque uult dicere: Cùm uideatis me facere id quod præcipio, ut qui dignitate inter vos sum maior et conditione dominus, habeam me tanquam minor et seruus sim; nõse debetis hoc idem uobis præstandum esse, si quando alijs præficti fueritis; quod præstare, cùm difficile et arduum minimeque iucundum sit, intelligere potestis nullo modo ambiendum uobis esse primum, contendendum uero potius de retinendâ subiectione, ut quâ facilius assequi liceat id quod homines seculi ex primatu quarunt, quietem propriamque commoda, etc.

VERS. 28. — PERMANISTIS, perseuerastis MECUM, constanti mihi adhaesistis; non deseruistis; ut illi Joan. 6, v. 67: *Ecce hoc multi discipulorum abierunt retro, et jam non cum illo ambulabant*; neque tribuistis conseruati, ut illi Joan. 13, v. 42: *Verumtamen et ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisæos non confitebantur, ut de synagoga non eiecuerentur.*

IN TENTATIONIBUS MEIS, in persecutionibus et tribulationibus quas passus sum: quibus facta est, ut et homines aduersarii mei tentarent atque explorarent, et Deus Pater tentatam, exploratam manifestamque reddiderit (idecirco enim tentationes dicuntur) constantiam meam in obediendo illo ministerio pro uestrâ caterorumque electorum salute. Hoc alibi dicit Saluator: *Vos qui secuti estis me*; Math. 19, v. 28.

VERS. 29. — ET, ideo, ego, cui Pater dedit omnia in manus, dispoxo, constituo, decerno, promitto non tantum, uerum etiam ordino, cuius ordinationi obediunt omnia.

SICUT, similitudinem significat, non aequalitatem; ipse enim regni caput et princeps constitutus erat, illi autem socii duntaxat.

DISPOSUIT, constituit, ordinauit unum ut homini,

VERS. 29. — ET EGO DISPOXO uobis, id est, et idecirco, quia constanter mihi in tribulationibus adhaesistis, alijs me deserentibus, ego uicissim decerno uobis in premium accipere illud beatissimum colorum, in quo hæreditate possidendam; quod uobis à constitutione mundi paratum erat, sicut disposuit unum PATER MEVS, id est, quemadmodum illud idem regnum gloriosum mihi Pater in premium tribulationum decreuit, ut ego ibi caput, vos membra sis.

VERS. 30. — UT EDATIS ET BIBATIS, non separatim à me, ut serui solent, sed SUPER MENSAM MEAM, id est, ut tanquam primi proceres regni mei ueris omnis generis delicias ac voluptatibus mecum perfruarini, uideat ut laborum, ut et honoris, quietisque socii,

PATER MEVS coelestis, REGNUM in altero seculo, æternâ hæreditate possidendam, ut possideatis in altero seculo paratum uobis regnum à constitutione mundi, quod non est aliud quàm illud idem felix ac beatum regnum, quod Pater mihi præparauit in altero seculo possidendum. Quibus igitur paratum est regnum in futuro seculo, non debent illi contendere pro uili ianiquæ honoris titulo obtinendo in hoc misero seculo. Reliquerat haud dubium Judas societatem, cùm Christus hæc diceret.

VERS. 30. — UT EDATIS ET BIBATIS SUPER MENSAM MEAM in REGNO MEO, dispono uobis regnum, non qualescumque, sed huiusmodi, dispono uobis in regno meo coelesti et æterno, *edatis et bibatis*, id est, ueris omnis generis delicias ac voluptatibus fruamini et saturamini, SUPER MENSAM MEAM, id est, inter primos, ut primi regni principes, mecum rege mensæ meæ omnium delicatissime acumbentes. Hæc forè interpretatio Græcorum est, Euthymii, Theophylacti, Titii Bostrorum episcopi, cuius uerba sunt: «Hoc est de causâ non asserit, quasi uillus istibde demõ mensæ aut esculentis locus futurus sit; sed quod res spirituales, rebus apud nos usitatis, exprimere uoluerit. «Tum rursùm ut ostendat quemadmodum in qui primas apud terrenos reges obtinent, eadem cum illis «domo et mensâ utuntur; ita sanctos celeberrimos que apostolos quoque, primis honoribus apud immortalē regem potiturōs.»

ET SEDEATIS; *sedebitis*, sedebitis, quanquā in alijs exemplaribus est, *sedebitis*, sedeat, ut Latine. Duo summa bona apostolis eo in regno promittuntur, summe deliciae, quales ipsi regi apponi solent, et summus honor quo reliquos omnes regni subditos, non solum præcedant, uerum etiam unâ cum rege iudicent ac regant; neque enim sessio ita finiendâ unâ cum iudicio est, sed perpetua futura quod ad gubernationem. Pollicetur itaque eis summum beatitudinis gradum, uultque dicere: si hæc uos manent, quid contentidus de misero primatu in hoc seculo obtineo?

VERS. 31. — ATT, addidit, subiunxit. Præferret læta, ut animos illis erigeret; subiecit tristitia, ut ne ultra modum efferrentur.

SI MOX, SIMOX. Alloquitur eum nomine proprio, ut seipsum consideret, quid ex se sit: conueniat autem nomen, ut attentionem excitet, affectum declarans seriò loquentis.

SI MOX, SIMOX. Alloquitur eum nomine proprio, ut seipsum consideret, quid ex se sit: conueniat autem nomen, ut attentionem excitet, affectum declarans seriò loquentis.

VERS. 31. — ATT AUTEM DOMINVS, ut seriè arte regni illius adptionem multas tribulationes esse adhibe sufferendas, et ita letitiam eorum temperaret, nec securitatem sibi sponderet ex istâ permutatione eum Christo: SIMOX, SIMOX. Quâ subitâ conversione ad solum Simonem, tacite dirimit contentionem discipulorum de primatu, ipsum indicans regnum caput, utpote qui confirmare debet religio. Repetit autem nominis attentioni ejus excitandæ, et affectu suo tanquam seriò loquentis indicando seruit. Ecce SATANAS,

ECCE, quod non arbitraris.

SATANAS, aduersarius humanæ salutis, EXPETITIV, deposcit, postulauit ad afflictionem, tanquam accusator fratrum et hostis. Sic expetiverat Job, cap. 1, v. 11, et cap. 2, v. 5. *Expetivit* autem à Deo Patre meo, sine cuius permissu nemini potest nocere siue corpore siue animâ; hoc enim licet intelligendum datur, annotantibus id ueteribus.

Vos, apostolos meos.

UT CRIBRARET, concuteret, agigaret, afflictionibus, ita ut fidem in me uobis excuteret.

SICUT TRITICUM cribratur et agitur in cribro aut uanno. Id sperauerat Satan facere se posse, dum curaret Jesum à Judæis comprehendendi et occidendi; et aliquo modo tunc esse assecutus.

VERS. 32. — EGO AUTEM, Dei Filius, sed quâ parte hominis filius. Opponit se Satanæ.

ROGAVI, oravi Deum Patrem, tanquam mediator et amicus. Ut se Satanæ, ita orationem suam opponit orationi Satanæ, datque intelligendum se, infinitis plus oratione posse apud Deum quam Satanam.

PRO TE, pro omnibus quidem uobis, sed singulariter pro te, per quem, constitutum à me caput caterorum omniumque in me credentium, decreui religio ad salutem adducere. Insinuat Petrum à se constitutum loco et ordine primum, pro parte regni sui in hoc seculo fluctuante.

UT NOS, ne unquam.

DEFICIAT, intermoriatur, extinguatur; *finaliter* addit Lyranus.

FIDES TUA, fides quâ tu credis in me Christum Filium Dei uivi, doctorem ueritatis in uersâ quæ à me profecta sit doctrinâ; tu, inquam, credis, et credent successores tui in hoc munere regendæ Ecclesiæ meæ omnes. Neque enim ad modicum duntaxat tempus prospexit Christus Ecclesiæ suæ, sed usque ad consummationem seculi. Non orauit, ne Petrus cribraretur à Satanâ; id enim permissum Satanæ fuit paulo post, infra, v. 36, et seq.; sed ne fides ejus deficeret. Dat igitur intelligendum Jesum, permissum Satanæ postulanti esse ut cribret Petrum, sed ita permissum ut fidem ei non excutiat; quemadmodum Job permissum fuerat arbitrio Satanæ affligendus, ita tamen ut ejus animam seruaret, Job 2, v. 6. Satanâ enim impetrante à Deo ut cribraretur sen agigaretur, ut fides ejus deficeret, quod maxime uolebat et spectabat Satan. Defectus

NAS, tanquam aduersarius uestræ omnium salutis, EXPETITIVS, id est, deposcit uos à Deo ad tentandum et uexandum, sicut olim expetiti Job, nimirum ut CRIBRARET, id est, concuteret atque agigaret; unde non fidem uobis excuteret, sicut TRITICUM, scilicet cribratur et agitur in uanno aut cribro: quod etiam Satanæ paulo post magna ex parte assecutus est.

VERS. 32. — EGO AUTEM ROGAVI PRO TE, peccaliter tanquam pro capite caterorum, per quem reliquos ad salutem adducere decreui: UT NON DEFICIAT, id est, non penitus eradicetur et extinguatur FIDES TUA. Nam quamuis cribrandus et concutendus esset us-

quidem fuit Petrus fide, quando animo vacillante deseruit primum, deinde etiam negauit comprehensionem Jesum; lege Math. 26, v. 31; sed quia defectio illa fidei non absoluta fuit, sed imperfectior, ex animi uacillatione, minime ex perniciâ, obstinatione aut assensu contrario orta, nec durauit nisi ad modicum tempus, adeo ut mox renata fides uividius reuixerit, censetur non defecisse, id est, non esse euulsa funditis, aut radicibus exstirpata, inò turbata potius quam uel ad tempus mortua; ut præteream quod promissio non defectura fidei respicit potius conditionem capitis Ecclesiæ doctorisque fidei in Petro quam private personæ ejus. Nam et sic aliqui successorum ejus, ut private personæ, poterunt animo uacillasse circa fidem; sed ut Ecclesiæ, tanquam capita ejus primique doctores, proponerent aliquid credendum, quod christiana fidei foret contrarium, minime accidit, hæc Christi oratione prohibente.

ET TU, tu igitur, ALIQUANDO CONuersus, postquam fueris conuersus, à peccato derelictionis et negationis mei, quod breui commissurus es.

CONFIRMA, in fide, in fide christianâ et orthodoxâ, et reliquis ad salutem ducentibus quæ fides docet.

FRACTES TROS, non apostolos meos tantum, quod legitur fecisse Petrus post Domini ascensionem, Act. 1, v. 15, et 15, v. 7; uerum etiam reliquos omnes in me credentes, exagitatos persecutionibus varijs, tyrannorum, hereticorum, carnis, Satanæ. Sub officio confirmandi in fide, intelligit omnis generis confirmationem pertinentem ad salutem, cuius fundamentum est fides. Mandat officium, non dominandi, sed confirmandi in bono fidei, spei et charitatis. Porrò hoc idem uult Jesus dicitur successoribus Petri, ut citò conuersi à peccatis, si in qua fortè incidissent, confirmarent ceteros Christianos, in fide, poenitentia, etc. Idecirco enim aliquando permittit Deus ut ii quos ordinari rectores aliorum, offendant et labantur, ut eò et submissis de se sentiant, et benignius peccatores tractent. Ceterum, non uult Christus dicere quod nisi conuersi sint, alios confirmandi non habeant auctoritatem; sed insinuat, quod nisi conuersi sint, minus idoneos se præsentent ad alios confirmandos, et præsertim si fidem eos negasse contigerit, quemadmodum Petrum.

VERS. 33. — QUI, Simon Petrus intelligens se à Satanâ oppugnandum et agendum, et tantum non fide in Christum defecturum, arbitratus hoc indi-

que ad negationem Christi, quam ore fecit, fidem tamen interam, quâ ad iustitiam corde creditur, non amisit; sicut arbor folia viu tempestatis abiecit, non tamen uitam in radice permanentem, ut sentit Ambrosius, in v. 12 psalmi 45, et explicat Theophyl. Et hoc quidem personale fuit Petri privilegium, de quo Augustinus, lib. de Corrept. et Gratia, cap. 8: Quando, inquit, rogauit ne haberet in fide liberam, fortissimam, inuictissimam, perseuerantissimam uoluntatem? Sed quia confirmare fratres, quod sequitur, ad officium pastoris pertinet, et proinde perpetuum esse debet, hinc iuxta sensum antiquorum impetrari ei et aliud